

# Naisküsimus ja dekadentsi mustrid Sophia Vardi novellis „Esimesed tuuled“ (1914) ja Alma Ostra jutustuses „Aino“ (1923)

Merlin Kirikal

**Teesid:** Artikli teema on kahe *fin de siècle*'i kirjandusliku dekadentsi näite, Marta Lepa (pseud. Sophia Vardi) novelli „Esimesed tuuled“ (1914) ja Alma Ostra jutustuse „Aino“ (alustatud 1914, ilmus 1923) omavaheline sünergia ning poleemika teiste kaasaegsete tekstidega, eelkõige Friedebert Tuglase novelliga „Midia“ (1908) modernse naisõiguse ning dekadentsi esteetika pinnalt. Uurimus annab ülevaate käsitletavate teoste vormilistest iseärasustest ja sisulisest problemaatikast, kaardistab eesti nn uue naise proosa olukorra enne Esimest maailmasõda ning analüüsib ilukirjandustekste esteetilisest ning poliitilisest aspektist, keskendudes mh seksuaalsuse representatsioonidele.

**Võtmesõnad:** feminism, kirjanduslik dekadents, seksuaalsus, tekstidevahelised suhted, naiskirjandus, misogüünia

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v29i36.26293>

Marta Lepa<sup>1</sup> (1883–1940) Sophia Vardi pseudonüümi all ilmunud novell „Esimesed tuuled“ (1914) ja sellega resoneeruv Alma Ostra<sup>2</sup> (1886–1960) jutustus „Aino“ (alustatud 1914, ilmus 1923) on *fin de siècle*'i kirjandusliku dekadentsi näiteina katkendliku kuluga, tulvil ambivalentseid troope ja perspektiive ning intensiivselt intertekstuaalsed (Lyytikäinen jt 2020, 5–7; Kirikal 2023). Kumbki teos pole tänapäeva lugejatele tuntud, siiski on Ostra „Aino“ nüüdisaja uurijate seas pälvinud enam tähelepanu (Haug 1987, 68–69; Kirss 2006, 467–469). Siinses artiklis huvitab mind nende tekstide omavaheline sünergia ning poleemika teiste kaasaegsete, 20. sajandi esimesel kümnendil ilmunud töödega, eelkõige Friedebert Tuglase hilisema meistriteose „Felix Ormusson“ (1915) ühe eellooga, novelliga „Midia“ (1908), mille peategelane on naisrevolutsionäär. Lisaks esmastele sarnasustele vormi ja karakterite plaanis seostuvad need tekstid viljakalt modernse naisõiguse pinnalt, millega Eestis hakati enam suhestuma 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses (Hallik 2001). Sõnavõttud naiste haridus- ja hääleõiguse eest ning arutelud meedias võimendusi Eestis pisut enne 1905. a revolutsiooni (Hinrikus 2011; Kirss 2015). Sealjuures oli kirjanduslik panus ja vastukaja

1 Mart(h)a Sophia Lepp (alates 1913 Marta Kirschbaum, kirjanikunimega Sophia Vardi) võttis 1927. a taarausku pöördudes eestindatud nime Maarda Utuste (Vakker 2012, 176).

2 Alma Ostra, alates 1914. a Ostra-Oinas kandis varasemas abielus nime Anvelt(-Ostra), mida ta tarvitas ka hiljem (Viljamaa ja Hillermaa 2010, 52–54). Ilukirjandust avaldas ta Alma Ostra nime all, kuid olevat kasutanud ka pseudo-nüümi Elly Kampf (Rei 1961, 123).



Alma Ostra-Oinas Tallinna arestimajas 1905. aasta detsembris. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, EKLA, A-57:19.



Marta Lepp 1926. aastal. Foto: J. & P. Parikas. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, EKLA, A-181:1408.

poliitilise aktivismi, seltsielu hoogustamise ja publitsistika kõrval naisküsimumuse<sup>3</sup> edendamise ning naiste positsiooni muutmise protsessi kaalukas element.

Minu tees on, et eelkõige revolutsionäärade ja aktivistidena tuntud Marta Lepa ja Alma Ostra-Oinase varastes teostes on kirjandusliku dekadentsi mustrid sümbiootilises suhtes naisõiguse sihiseadetega. 20. sajandi algupoolel selgitasid dekadentliku tunnetuse tuumakuse suhtes soodsalt meelestatud kirjanikud (siinse artikli kontekstis nooreestlased) seda väljenduslaadi mh teadliku toetumisega aaviklikule keeleuuendusele ning moodsate tehnikate, nt mittelineaarsete ja fragmentaarsete süžeede soosimisega. Kvaliteedi tähiseks peeti rohkeid vihjeid kunstiteostele (Hinrikus ja Undusk 2024, 13), eklektilisust ja entsüklopeedilisust (Tuglas 1926, 1031). Nüüdses dekadentsiuurimises mainitakse selle esteetika tunnuste hulgas veel meelelist ekstaasi ja negatiivseid afekte siduvate harjumuspäratute ihade sõnastamist (Constable jt 1999, 2; Desmarais ja Condé 2017). Seksuaalse eneseväljenduse mõtestamise, sellesse kinnistunud moraali ning klišeede reformimine oli ka mitme tollase feminisimivoolu põhiliine. Nõnda näib, et *fin de siècle*'i kirjandusliku dekadentsi ja toonase naisõiguse agendad võiksid vähemasti ositi kattuda.

3 Soomes eelistati Alexandra Gripenbergi jälgedes naiste õigusi edendavaid liikumisi nimetada naisküsimumuseks (Koi-vunen 2003, 89). Ka Eestis oli see levinud nimetus, seda kasutas nt Mihkel Martna ([1900] 2014, 88 jj), kes käsitles kolmes 1900. a ilmunud artiklis eesti naiste õiguste ja vabaduste avarumisega seotud probleeme (sh rasket ligipääsu (kutse) haridusele, palgalõhet).

Võrreldes „Esimesi tuuli“ ja „Ainot“ neid mitmeti toitva „Midiaga“, uurin, kuidas tegelaste, sh jutustajate asend ja seisukohad ning avanev mõtteloofoon suhestuvad naisküsimumsega. Milliste väärtuste toel võtavad naisautorite tekstid Tuglase ja tema meeskolleegide naisekujud omaks ja/või panustavad nende dekonstrueerimisse? Kas sugu põimitakse teiste identiteeditelgedega? Millised kaasaegse naisõigusluse koolid Vardi/Lepa ja Ostra tekstides segunevad ning missugust ühiskondlik-kunstilist muutust need teosed otsivad?

### Autoreist ja teostest

Vastavalt Harju- ja Tartumaalt pärit Marta Lepp ja Alma Ostra olid vanematekodu-dest linna kolinud muutlikel aegadel. Kõrgema tütarlastekooli õpilasena 1897.–1899. a Tallinnas elanud Lepale oli sage ajaveetmiskoht vasakpoolse ajalehe Teataja toimetuses (Lepp 2010, 18–21). 1902.–1904. a Moskvast ja Peterburis koduõpetajana töötades puutus Lepp otseselt kokku töölisliikumisega (Karjahärm 2010, 317). Samal ajal osales Tartu Puškini gümnaasiumis õppiv Ostra koolidevahelistes õpilasingides. Juba 1920. aastatel aduti viimaste rolli sajandialguse feminismi kasvulavana (Reisik 1926, 938). Paljude nn uute naiste<sup>4</sup> mentorite Mihkel Martna ja Peeter Speegi vahendatud ning ka õpilasühendustes levitatud saksa- ja venekeelse vasakpoolse mõtte õhutusel algselt sotsialistliku feminismi<sup>5</sup> mõjualas kasvanud Ostra ja Lepp pidasid laiema poliitilise muutuse üheks tingimuseks just naiste õiguste avarumist ning murrangut moraalseisukohtades (Väljataga 1996). Pöördepunkt nende kujunemises oli 1905. a revolutsioon, mille organiseerimise tõttu langesid mõlemad sama aasta lõpus vangi. Järgmisel kevadel saadeti tapp Siberisse, kuid juba samal aastal naised põgenesid. 1907. a sügisel jagasid sarnaste kogemuste ja vaadete tõttu lähedaseks saanud Ostra ja Lepp Peterburis üürituba ja lõunasööke. Anti eratunde ja tehti juhutöid. Tollases pealinnas olid võrreldes Tallinna-Tartuga naistele soodsamad edasiõppimisvõimalused ning tegutses aktiivne segaüliõpilasselts. Siiski tajusid naised Peterburis teravalt, kuidas nurjunud revolutsiooni järel toimus tagasimineku varem kogetud sohoiakute liberaliseerumises. Viimane oli avaldunud nt registreerimata abieludes ning sugudevahelise koostöö sujumises mõttekaaslaste vahel (Lepp 2010, 156–158; Ostra-Oinas 1939, 28).

4 Uue naise mõiste kohta vt nt Kirikal 2021, 31–32; Ross 2023, 775–779.

5 Sageli segunesid 20. saj alguse naisõiguslaste mõtlemises mitme koolkonna ideed. Nagu mainitud, juhindusid Lepp ja Ostra ühelt poolt nn sotsialistlikust feminismist (Kirss 2015). Teisalt mõjutas neid Ellen Key emadusfeminism ning sellega seotud nn sotsiaalse emaduse mõttesuund (nt Alexandra Gripenberg, Minna Canth), mille järgi olid naised meestest moraalselt kõrgemalt arenenud (Lappalainen 2003, 213). See tiib vastustas lääne filosoofiale omast eelarvamust naiste mõistuse puudulikkusest, mis pärsib võimet olla moraalne. Need ideed haakusid patsifistliku mõtlemisega (Rosa Mayreder, Elin Wägner), ka matriarhaaditeooriatega (vt Leppänen 2008) ning naiste seksuaalsuse (nn Erose) ümbermõtestamisega tegelevate nietzschelike autorite seisukohtadega (Laura Marholm, Lou Andreas-Salomé) (Witt-Brattström 2004).

Revolutsioonijärgse naiste alavääristamise tendentsi sümboliks sai Lepale kirjan-  
dustekst. Peterburi mees(tudengi)te seas oli tollal populaarne Mihhail Artsõbaševi  
1907. a romaan „Sanin“, mis eesti dekadentidest oli tuntud nt Jaan Oksale (Lind 2018,  
21–22). Selles teoses<sup>6</sup> tegutseb Lepa (2010, 157) sõnutsi toore poosi, „ürgjõulise suguiha“  
ning seksualiseeriva pilgu ja küünilise sõnakasutusega meesõppuri tüüp. Sarnast  
tüüpi, ehkki mahedamal kujul, märkab Lepp ka A. H. Tammsaare nn üliõpilasjutustus-  
tes (1908–1910, 1917). Muuhulgas sedastab ta, et just Ostra „Aino“ on neile „täiendu-  
seks“ (samas).<sup>7</sup> See annab märku, et nagu ka sarnaste kogemustega Ostra-Oinas, pidas  
Lepp ilukirjandust lisaks poliitilisele tegevusele üheks tõsiseltvõetavamaks meediu-  
miks, kus sai kujutada naiste jaoks soodsamat tulevikku ja kritiseerida patriarhaalset  
korda. Seda aspekti ei ole eesti ajalooteaduses nende naisrevolutsionääride panuse  
mõtestamisel veel põhjalikult vaadeldud (vrd Laidla 2024).

Novelli „Esimesed tuuled“ ja jutustuse „Aino“ keskmes on hariduse, sõltumatuse,  
intensiivse tundeelu ja (erootilise) intiimsuse poole püüdlevate eesti päritolu uute  
naiste keeruline suhe tollal levinud naiseksolemise negatiivsete kontseptsioonidega  
ning neid taastootvate mehekujudega. Mõneti erinevalt nende feministliku päeva-  
poliitika ja/või aktivismi alasest fookusest ehk mõlemale olulisest ema- ja lastekait-  
sest ning Ostra-Oinase tööst uue abieluseaduse kallal (Lepp 1917; Vardi 1918; Ostra-  
Oinas 1924) asetavad need autorid oma loomes suurema rõhu läheduskogemuste, sh  
seksuaalsuse eri tahkude mõtestamisele.

Sophia Vardi debüütkogu „Esimesed tuuled“ samanimelise avanovelli sündmustik  
käivitub jutustaja tagasisivaate kaudu. Linda on lahku läinud esimesest kallimast, eest-  
lasest Eduardist. Ta põrutab Tallinnast või Peterburist – väljumiskoht ei selgu – rongiga  
Krimmi. „Kalevipojale“ ja Lilli Suburgi pärandile (vt Annuk 2021; Karro 2022, 60–67) vii-  
tava nimega protagonist kohtub vagunis sevastoopollase Borisiga. Vesteldes ja reisi-  
jaid jälgides hakkab kodusest kitsusest pääsenud Linda teadvustama, mida ta elult  
tahab. Kuigi korra läbib naist soov olla ema, võidutseb visioon tulevikust täis kogu-  
konna toetust, ohtrat lugemist ning kammitsemata (seksuaalset) lähedust truu part-  
neriga. Sihtkohas otsustab ta Borisiga magada, järgmisel hommikul kogeb aga vaimset  
pööret. Kainenunud Linda käsib mehel lahkuda, kuna too ei suutvat teda kui põhjamaa  
naist piisavalt austada. Naispeategelane, kes hülgab järsu selgituse järel ebasobivalt  
käitunud meespartneri, oli tollases kirjanduses ebatavaline.

6 Artsõbaševi teose kohta vt LeBlanc 2006.

7 August Rei (1961, 123) väidab mälestustes, et Ostra oli albumis „Ääsi tules II“ (1910) avaldanud Tammsaare „Pikkade sammude“ (1908) arvustuse pseudonüümi Elly Kampf all. Mainitud koguteoses sellist tööd aga ei leidu. Käsikirjana pidi see siiski levima, sest Karskuse Sõbra 5. veebruari 1909 koosolekul pidas „Pikkadest sammudest“ ettekande Jüri Vilms, kes – nagu hiljem Postimehes selgus – kasutas kõnes ilma naisele viitamata just Elly Kampf*i* alias Alma Ostra ideid (M. J. 1909a; 1909b; Vilms 1909). Kampf*i* arvustust leida pole mul õnnestunud.

Erinevalt Linda usust uute naiste ambitsioonide teostatavusse mõjub „Ainost“ kooruv tulevikuvaade pessimistlikumalt. Talupäritolu Aino on tulnud suurte lootustega õppima Peterburisse. Tema isikupärale vihjab „Kalevalast“ pärit ainulisust tähendav nimi, mille valikul pole välistatud ka inspireerumine Aino Kallase tähelennust. „Aino“ sündmustik käivitub kõledal ööl, mil eneseteadlik peategelane on suurlinnas pinnapealsete kaaslaste, naisi aheldavate eelarvamuste ning päriliku orjataaga väsitava mõju tõttu langenud järjekordsesse sisekriisi. Teose arenedes näitab jutustaja naise kõikumist eraklikkuse ja tuimuse, ärevuse ja ülemõtleamise ning fantaasiakirevate maaniahetkede vahel. Suhted kahe mehega – elavaloomulise, laia silmaringiga, kuid enesekeskse Tooniga ning omandihimulise, kohati agressiivse rahvuskonservatiivi Jaan Oksaga<sup>8</sup> – viivad Aino meeleheitele. Pärast Oksa vägistamise ohvriks langemist sooritab naine enesetapu.

### Kontekstid: uus naine kui tegelane ja autor

*„Te teate ju küll missugune kirjandus meil praegu moes on: n a i s t e kirjandus, Sillaots, Vuolijoki ja teised!*

*Nii et ei maksa igatahes publiku kohta mingeid illusioone hellitada.“*

*Friedebert Tuglas 1914. a Aleksander Tassale (Tuglas 1986, 8–9, sõrendus originaalis).*

Esimese maailmasõja perioodiks oli Eestis nooreestlaste ja toetajaskonna pingutusel küpsenud uus, naturalismi ja dekadentsi esteetikat sulatav kirjandustunnetus (Hinrikus ja Undusk 2024, 8–13), mille üks kihistus oli uue naise fenomen. Ajaloolane Jüri Kivimäe (2008, 32) on väitnud, et „naisküsimuse, naisliikumise ja naiste hariduse arutelu enesestmõistetav sallimine ja edendamine oli Noor-Eesti liikumise tunnuslik joon“. See väide nõuab täpsustust. Teoorias ei vastustanud nooreestlikud mõtlejad naiste taotlusi võrdsele kohtlemisele ega vajadust pääseda hõlpsamini ligi korralikule haridusele ja eneseteostusele. See seisukoht, mis pidi andma signaali nooreestlaste edumeelsusest, nähtub kas või Tuglase kui toimetaja otsusest pakkuda almanahhis „Võitluse päevil“ (1905) avaldamisvõimalust Helene Taari haridust emantsipatsiooni võtmeks pidavale ülevaatele „Uue aja naisliikumine“.

Ent iseäranis suhtumise osas naiste võimekusse tõusta esile loovaladel olid meesnooreestlaste seisukohad ambivalentsemad. Esile on toodud nende päevikutest ja kirjavahetustest ilmnev sarkastiline ja patroneeriv hoiak või suisa vaenulikkus naiskolleegide loomesaavutuste suhtes (Hinrikus 2008). See nähtub peatüki motostki.

---

8 Ostra on valinud Jaan Oksa nime tõenäoliselt teadlikult, seda enam, et teist meespeategelast Toonit kutsutakse vaid eesnimega. Oks debüteeris 1906. a ning saavutas loomingulise tipptaseme 1907.–1908. a (Lind 2018, 9–10). „Ainot“ alustades (1914) oli eesti kirjanduses orienteeruv Ostra Oksast kindlasti kuulnud (Kirikal 2023, 878–879).

Sarnane suhtumus tuleb esile ka ilukirjandusest. Keeleuuendaja Johannes Aaviku *alias* J. Randvere „Ruthis“ (1909) jäävad traditsioonilised mehelikkuse ja naiselikkuse konstruktsioonid püsima (Kivimaa 2006). Mirjam Hinrikus (2015) on osutanud, et lisaks Tammsaare koguloomingu feministlikule kihile leidub selles tugevalt antifeministlikke tõekspidamisi. Samuti on teadlased rõhutanud, et kirjandusmaastikul domineerijad, 20. sajandi alguse Eestis nooreestlased kippusid sooeelarvamuste kiiluvees naiste loomet (teadlikult) eirama (Annuk ja Talviste 2023). Siinne artikkel nüansseerib juba tehtud tööd, arendades edasi ka Tiina Kirsi (2006; 2015) vastavaid uurimusi.

Tuglase kirjas Tassale väljenduvat naisloojaid alahindavat suhtumist saab osalt taandada võimuvõitlusele. Laiemalt ilmneb nooreestlaste tekstidest aga toetumine loodusteaduste ja filosoofia suundumustele, mille alus on essentsialistlik<sup>9</sup> ideoloogia sugude hierarhisest erinevusest (Hinrikus 2006; 2015). Selle ideoloogia järgi on mees naisest evolutsiooniliselt arenenum, sh intellektuaalselt naisest üle. Arvamusliidriks oli 20. sajandi esimese kümnendi Euroopas kujunemas Austria filosoof Otto Weininger mahuka traktaadiga „Geschlecht und Charakter“ („Sugu ja karakter“, 1903). Teos saavutas menu nooreestlastegi hulgas (Undusk 1988, 378).

Meesharitlaste pisendavat suhtumist homogeensena kujutletud rühma ehk naiste võimetesse tajuti juba omas ajas. Esimeste seas juhtis sellele kirjandusuurija vaatepunktist tähelepanu Marta Reichenbach (alates 1912 kirjanikunimega Sillaots), kelle loomet Tuglas ühes Wuolijoki teostega materdas. Essees „Naine meie uuemas kirjanduses“ eritleb Reichenbach (1913, 1) meesautorite tekste, mille fookuses on „naine kui niisugune“: Eduard Vilde „Koidu ajal“ (1904), Ernst Petersoni „Elsa“ (1907), Mait Metsanurga „Isamaa õilmed“ (1908), Tuglase „Midia“ (1908), Randvere „Ruth“ (1909) ja August Kitzbergi „Libahunt“ (1912). Valikus on ainult mehed, sest 20. sajandi esimesel kümnendil kirjutasid uue naise proosat Eestis valdavalt mehed, lisaks väljatoodutele ka nt Otto Münther ja Tammsaare. Naiskirjanikud, kes ajajärgu lõpuosas jõulisemalt proosasse ja draamasse<sup>10</sup> sisenesid, mainitud esseesse ei mahu. Nii ei analüüsi autor Alide Erteli „Roostet“ (1910) ega Aino Kallase töid „Mere tagant“ (1904–05, eesti k 1905, 1908) ja „Ants Raudjalg“ (1907). Seletatav on väljajätt ositi sellega, et „Rooste“ ega Kallase teosed ei tegelenud naistega *per se*. Naisküsimust mõtestav Wuolijoki „Talu lapsed“ ilmus küll Reichenbachi vaadeldava „Libahundiga“ samal aastal (1912, esietendus 1913 Eestis, 1914 Soomes), ent vasakpoolse ja rahvusluskriitilise sisu tõttu keelustas tsaarivalitsus lavastuse (Mirov 2002, 24).

9 Sooessentsialismi järgi selgitab isiku omadusi ja ühiskondlikku paigutumist muutumatu, ajatu soost tingitud olemus. Bioloogiline sooessentsialism rajaneb ideel bioloogilise soo ainumõjust sotsiaalkultuuriliste rollide kujunemisele (Mikkola 2020).

10 Eesti naisluuletajatel oli 20. saj alguses naisprosaistidest kui mitte tugevam, siis kindlasti erinev positsioon (Annuk 1999, 702–703).

Naisküsimusse süvenenuna igatseb Reichenbach (1913, 12, 34) lugeda kirjanduslikest naiskunstnikest, kes julgeksid „omapäraseid ülesandeid omapäraselt täit[a]“ ning areneksid tegevustiku käigus. Lugesdes meeste tekste läbi feminismi ja realismi prisma, adub Reichenbach, et nendes teostes kujutatud naised ei ole iseteadvad ega töökad, seega ei vasta autori püstitatud soolisele mõõdupuule. Samuti märkab ta rahulolematult ning mõneti keylikult,<sup>11</sup> et meeskirjandusest koorub enam poolehoidu nendele naisfiguuridele, kes salgavad oma keha spetsiifilised tunnused, emadus(võimalus)e ning naistega laialdaselt seostatud omadused, nt hoolivuse ja sallivuse. Üks selline naisesust tõrjuv teos on Reichenbachi meelest Tuglase Eesti Kirjanduse Seltsi auhinna pälvinud kogus „Kahekesi“ ilmunud novell „Midia“.

Novell uurib koodnime Midia kandva revolutsionääri, maalt pärit Nietzsche-lembe naise siseilma. Jutustaja osutab pörandaalust naist eesootavatele väntsutustele „läbi vanglate, nälgimise ning Siberi taigade“ (Tuglas 2009, 279). Vihje on andnud alust pidada Midia prototüüpideks kuulsaid naisrevolutsionääre, nt Alma Ostrat ja Marta Leppa.<sup>12</sup> Viimane on memuaarides kirjeldanud vanglas nälgimist kui poliitilis-praktilist mõjutustegevust (Lepp 2010, 35). Samuti pagendati noor Ostra ühel ja Lepp kahel korral revolutsioonitegevuse tõttu Siberisse. Enamgi, Midial on peas läkiläki (Tuglas 2009, 272) nagu ka Ostral – kõrvikmüts oli Lepa sõnutsi oluline osa tema revolutsionääri-imagost.<sup>13</sup> Läkiläkit olid tollased mässavad naised kandnud iseseisvuse märgina tähistamiseks soovi „omada samu teadmisi, mis meestel“ (Ibrus-Köstner 1932, 53).

Leppimine naissoost ja viletsast talupäritolust tulenevate väidetavate puudujääkidega (energia, vaheda mõistuse ja loomingulisuse nappusega) ongi „Midia“ põhiteemasid. Naise kriisi avab peategelasega distantsi hoidev, kuid siiski Midiat põhjalikult tundev jutustaja, kelle ideed, võtted ja sõnavara räägivad sümpaatiast dekadentsi esteetika ning kaasaegse misogüünse teaduse ja filosoofia vastu. Viimasest lähtuvalt tõlgendab „Midiat“ üks tollaseid eesti radikaalsemaid dekadente (ning „Aino“ ühe tegelase prototüüpe) Jaan Oks. Ta väidab, et Tuglase teose trumpe on naistegelase jagusaamissoov tema soopõhisest madalusest: „kõik, mis emane on inimeses, tahaks nagu [. . .] natukehaaval uhkelt ja ei millegipärast üles tõusta lae poole“ (Oks 2004, 187). See argument lähtub Weiningerist, kes oli oma eelmainitud 1903. a uurimuse tei-

11 19. saj lõpust oli emadusele kui fenomenile jõuliselt tähelepanu nihutanud rootsi maternalistlik filosoof Ellen Key, kes oli tuntud ka eesti lugejatele, mh tsiteerib teda Sillaots ([1910] 2012, 20). Emadust tõlgendati keylikus mõtteharjumuses praktiliste ja vaimsete võimete kogumina, kus ühinevad armastus, pühendumus, seksuaalne võimekus ja õrnus (Witt-Brattström 2004). Neid oskuseid arendades loovat naised rahulduspakkuvama tuleviku, emakeskse sotsiaalse korra (Berinstein-Kelly 2004, 79–80).

12 „Midia“ autofiktionaalsuse kohta vt Lindsalu 2006; 2007; Sepp 2005/2006; Undusk 2009.

13 Ta kirjutab: „Alma Ostra kui revolutsiooniline naine imponeeris mulle väga. Ta võitis esimesest silmapilgust minu südame. Mäletan, kuidas ta astus esimene kord üle mu ukseläve – maailma äravõitja näoga, julge, iseteadva kõnnakuga, pea musta läkiläki kuklasse visatud, nagu oleks ta oma rinnaga tahtnud kõik müürid läbi murda“ (Lepp 2010, 62).

ses osas esitanud mahuka binaarse soorinevusmudeli. Selles vastandub bioloogilisele naistüübile kui puhtale seksuaalsusele, s.o loomevõimetule instinktide massile (Oksa „emasel“) meesideaal kui eneseküllane karakter, inimene kui selline (Weininger [1903] 1925, 251). Nimelt olevat meestel ligipääs tunnetusviisile, mille täiuslikul omandamisel ületatakse vaimsed kitsendused, olgu need seotud rassi või seksuaalsusega. See tõus enesest-keskkonnast geniaalsuse ja eetilise valda on Weiningeri mõtlemises võimalik, sest mees on võimsalt ratsionaalne ning enesest teadlik. Naisel seevastu puudub „mehe loogiline mõistus, tahtejõud ja see teravalt individuaalne tunnus, mida kutsutakse karakteriks“, kui kasutada Tuglase (2009, 277–278) jutustaja sõnu „Midiast“. Nii ei suutvat naised end loominguliselt teostada, v.a seksuaalsete ihade ja reproduktiivsuse („emasuse“) täielikul hülgamisel, mis on saavutatav teistest naistest lahutamise ning meeste antud laitmatu hariduse abil (Weininger [1903] 1925, 456–457, 460).

Reichenbach, kes näeb novelli ivana samuti Midia nietzschelik-weiningerlikku eneseületusvalmidust naisesuse salgamise kaudu, läheneb teosele aga Oksast vastupidise loogikaga. Kuna peategelane, ehkki positiivselt mõjuva võimsa sisevastuolu ja keeruka minevikuga, tahab oma armastatu kui „igavesti värske elu sümbol[iga]“ (Tuglas 2009, 280) sarnastumiseks vabaneda „n a i s e-loomust“, on teose naisekäsitus nõrk (Reichenbach 1913, 23). Omaksvõetud naiseviha tõttu on Midia „tulevikunaise teetulp“, mitte uus naine ise (samas, 34).

Vahenähtusena mõjub naisloojatele, nt Kallasele, Vardile ja Ostrale ka Randvere „Ruth“. Provokatiivse essee-novelli ilmumine aasta pärast „Midiat“ tähistab dekadentsi kui psüühilis-kehalise tunnetuse äärealadele keskenduva ja kontraste põimiva kultuuritüübi jõulist avaldumist eesti kirjanduses ning ka (anti)feminismi kandepinna tugevnemist (Hinrikus 2006; Hinrikus ja Undusk 2024, 12–13). Randvere meesminajutustaja kirjeldab selles ideaalnaist Ruthi, kes ühendab endas teadlase ja kunstniku ning tervisest ja karismast pakatava, kuid sageli roidunud seltsidaami. Reichenbach (1913, 38, 43–44) väljendab pragmaatikuna pettumust, et Ruth ei soovi oma teadmisi rakendada. Naise sügav vaim mõjub arvustajale lõppeks meesjutustajat erutava keha aksessuaarina.

Meeste naisekujutuse mitmesugust feministlikku kriitikat, kus analüüsiti naistegelaste iseseisvuse ja loomingulisuse määra ning oma soosse suhtumise viise, tehti lisaks esseistikale ka loomepraktikas. Eesti naisprosaistide aktiveerumine 20. sajandi teisel kümnendil ehk protsess, mis ajendas mh Tuglase väljaütlemist Tassale, oli motiveeritud naisautorite vajadusest meeste loodud naisekujud oma vaatest ümber kirjutada. Reichenbachi essee väljatuleku aegu näevadki ilmavalgust tema enda, nüüd juba Sillaotsa nime all ilmunud „Algajad“ (1912) ja „Anna Holm“ (1913), Wuolijoki „Udu-

tagused" (1914) ning Vardi „Esimesed tuuled“. Tuglas tõlgib 1913. aastal eesti keelde Kalda „Lahkuvate laevade linna“. 1914. a alustab „Aino“ visandamist Ostra.

### Rõhumine ja vastuhakk

Sarnaselt Ostra jutustusega „Aino“ algab Tuglase novell „Midia“ ärritunud naise jalutuskäiguga kõledas öös. Peategelase nimi võib tähendada merikarpi (vn k) või keskmist, keskpärasust (ld k) (Undusk 2009, 554). Vihase tuisu pahaendelise, värvidest ja helidest pakatava kirjeldamise kõrval arvustab jutustaja Midia vaimset ja füüsilist küpsust. Korduvalt nimetab ta naist nõrkade lihastega lapseks, keda valdavad kord raugevas, kord tugevnevas tuisus kõndides „kihavad mõtted, segased nagu ta hämar saatus, raskemeelsed nagu ta minevik“, sulandudes möllava „hullumeelse“, „närvilise“, „vormitu“ tormiga (Tuglas 2009, 272, 277, 280).

Tuule vaibumise ja puhkemise dünaamika sümboliseerib Midia intellektuaalse arengu ning seda juhtiva tahte ebastabiilsust. Kujutades tahet „ussina“, suunab jutustaja mõtte inimmailmast eemale (samas, 272). Seda seost võimendab teose 1908. a illustratsioon. Kui „Aino“ ja „Esimesed tuuled“ ilmuvad kaunistusteta, siis „Midia“ päist ehib Konrad Mäe vinjett kännul pungitavast seenekobarast. Nähtavasti on kunstnikku paelunud novellis kirjeldatud „mürgised seened kännu fosforist“ (samas, 273). Lagunemise ja kihvtiga seostuvad seened<sup>14</sup> tähistavad peategelases aiva tärkavaid, ilmajätustundest toituvaid enesevaenulikke mõtteid. Fosforikujundit tarvitasid aga juba prantsuse dekadendid markeerimaks intensiivset hõõgumist enne paratamatut hukku (Hutchinson 2016, 153). Et jutustaja iseloomustab märatsevat tormi, seenetanud kändu ja naise füsioloogiast rippuvat heitlikku teadvust samade või sarnaste sõnadega, hägustuvad piirid looduskirjelduse ning protagonisti mõtlemis- ja tundmisprotsesside vahel. See võte koos dialoogi puudumisega loob mulje, nagu Midiast väljas asuvat ilma ei olekski: uss, torm, seened, naine, vormitus, segasus on vaid kontrollimatute jõudude avaldumine, negativiseeritud kaos.

Noist valikuist koorub „Midia“ *idée fixe*: naise iseseisva loova mõtlemise väljaarenemist takistab bioloogiline erinevus mehest. Naiste intellekti puudulikkuses jutustaja ei kahtle, mis nähtub ka grammatikast, nt paratamatust tähistavatest konstruktiidest: „Sest siin tuli arvestada füsioloogilisi erinevusi ja seda pimedat ajalugu, mille küttes on naine siamaale elanud ja mis ta ajude arengut põlvest põlve on nii ühekülgseks on juhtinud“ (samas, 278; minu esiletõst – M. K.).<sup>15</sup> Ajastu märki kannab jutustaja ütlus, et kesiste ajalooliste eelduste ning füsioloogilise nõrkuse tõttu on

<sup>14</sup> Seeni negatiivsete tunnete tähistajana kujutas Tuglas isegi, vt tema 1907. a tušijoonistust „Muinasjutt“.

<sup>15</sup> 2009. a väljaandes, mis toetub Tuglase 1935.–1936. a kogutud teostele, ei ole toodud selle lause algversiooni lõppu „kuna meesterahva mõistus täies laiuses ja iseteadvuses edenenud on“ (Mihkelson 1908, 113).

jõuetu just naiste aju. Nimelt andsid 20. sajandi alguse kunstnikele muuhulgas mõtteid juba pool sajandit mainekust kogunud evolutsioonibioloogia, antropomeetria ja kriminaalmeditsiin, kus rõhutati, et meeste ja naiste aju erinev raskus ja eri mõõtmed tingivad vastandlikud püsiomadused (Leck 2012, 43). Nii korraldi seda tüüpi kirjutistes juba antiigist tuttavaid klišeid meeste loogilisusest, vaimsusest ning naiste irratsionaalsusest ja kuuletumisest seksuaalsetele instinktidele.<sup>16</sup> Väideti, et meeste ja naiste „loomulike“ võimete ning nende alusel loodud ühiskonnakorralduse muut(u)mine toob kaasa tsivilisatsiooni ja inimliigi regresseerumise (samas). Sestap tunnistasid mõtlemisest kurnatud Midia teose lõpp-osas naiste alamust meestest ning tunneb siis, kui naudinguliselt haakuvad ekstaas ja mehe jumaldamine: „täis kindlust käskudeks ja tahet nende täitmiseks [. . .], [t]a tundis enese uute lainete kanda olevat, kus mehe jõu kummardamine andis talle mitmekordse energia“ (Tuglas 2009, 284–285). Ajuti kaldub jutustaja Midia mõttekäike analüüsides liialdustesse ning ülemuslikku enesekindlusesse – mis ei jäta jutustajast usaldatavat muljet –, ent terviknovelli tooni ja struktuuri järjekindlalt jälitades ning konteksti arvestades saab väita, et tekstuaalne autor usaldab jutustajat.

„Aino“ avastseen kujutab samuti eesti maapiirkonnast pärit ärritatud noore naise kiirustamist läbi kaleda öö. Kitsasse tuppä jõudes üritab Peterburi üliõpilane Aino mõista, miks põeb ta „sisemine mina rasket töö“ (Ostra 1923, 9). Naise enesetunnet mõjutab revolutsioonijärgne vaimne surutis ning mässu ideaalide tuhost tekkinud uus saninlik mehetüüp (Kirss 2006, 770). Samuti vaagib jutustaja naise kohanemiskatkestusi suurlinnaga, kus lokkab sisutühi ööelu ning kaasõpilased näivad pealiskaudsed, passiivsed ja truudusetud. Jutustaja ei sõnasta ümbritsevat tõrjuvat linna ja sombust kliimat Aino impulsiivse sisemuse otsese jätkuna. Pigem kujutab jutustaja „rasket, kalki, ükskõikset“ (samas, 3) välist õhustikku Aino sisemist arengut pidurdava jõuna.

Ostra jutustuses segunevad ühelt poolt soolisi eelarvamusi omaksvõttev idee naiste füsioloogia pärssivast mõjust vaimsele küpsemisele, mis takistab mõtete massist „püsimat, kandvat tegurit“ eraldamast (samas, 7, 154), ning teiselt poolt naiste heaolu piiravate sotsiaalsete normide ja õpitud harjumuste kriitika. Viimaseid hoiavad alal kas või traditsioonilised rahvuseluse ideoloogiad, mida Ostra teoses esindab konservatiivne üliõpilane ja lõppeks vägistaja Jaan Oks. Too idealiseerib maskuliinsete väärtuste eest seisvaid kogukondi, jõustades soostereotüüpe, sh naiste kuulumist kodufääri, mitte nt auditooriumisse (samas, 124–125, 136). Kritiseerimaks Oksa tagurlikke seisukohti, taaskasutab jutustaja eespool mainitud, Tuglasele ja Mäele osutatavat orgaanilist sümbolit: „siin-sää! helkis saladuslik-vorsvoriliselt pehkinud puukänd“

16 Selliste ideede kõlapind suunas sulge haarama Kallast, kes avaldas 1912. a neid arutlusi pilkava satiiri „Nainen jolla oli aivot“ (eesti k 2005 „Naine, kel oli aju“, Lindsalu 2005; 2006, 133–140).

(samas, 136). „Ainos“ ei tähista hiilgav puunott uue naise toksiliste mõtete vohamist nagu „mürgised seemed kannu fosforist“ Tuglasel (2009, 273). Ostra jutustaja kirjeldatud kõdunev fosforkänd niiskel pimedal nõlvakul tihendab ebaõdusat stseeni, kus Aino on jäänud pealetükkiva Oksaga kahekesi.

Mõlema loo – „Midia“ ja „Aino“ – jutustajad väljenduvad keerukalt, kasutavad oht-ralt omadussõnu ega pelga stilisatsiooni. Kuid nende suhtumine peategelastesse on erinev. Ostra jutustaja hoidub üleolevatest märkustest ning elab tegelase siseilma sisse, temaga tihti samastudes, mis loob mulje jutustaja ja Aino erinevast, kuid võrdsest staatusest. Tuglase (2009, 273) jutustaja selgitab naist suuresti pisendavalt, ise-loomustades selle „väikese inimese“ mõtteid naiivsete, tigidate ja kadedatena. Midia filosooflist kirjaoskust kuvavates kohtades lisanduvad vihjed naise põhjendamatult kõrgele enesehinnangule. Efekti saavutab jutustaja kaudse kõneviisi kasutamisega kindla asemel: Midia „arvas esteetika algmotive mõistvat“ (samas, 279). Sõnastus jätab mulje, nagu ei suudaks too oma „tegelikult“ kesiseid võimeid adekvaatselt hinnata. Ehkki novellis on üksikuid tekstikohti, kus jutustaja naise (nietzscheliku) ekstaasiga sulandub (samas, 276, 283, 286), jääb domineerima kõrk suhestumisviis tegelasega. Säärast „pilkav naeruvine“-suhtumist kritiseeritakse Ostra (1923, 29, 46) „Ainos“ ning Vardi/Lepp seostab seda mälestustes otseselt (Lepp 2010, 157–158) ja „Esimestes tuultes“ kaudselt taas revolutsioonijärgsete, naistest kui pelgalt objektidest huvitatud maskuliinsusvormide vohamisega.

Kõigis kolmes tekstis mõtleavad tegelased ka nn tõust ehk rassist. Raamina nähtub taine'ilik naturalism, milles tõu osakaalu identiteedi kujunemisel tõlgendati sama-väärsena miljöo ja momendiga (Hinrikus 2022). Tõutelje põimumine naisküsimumusega aimdub Vardi (1914, 33) „Esimeste tuulte“ peategelase Linda etteheitest Borisile, kes käituvat, nagu kõlbaks eesti tõugu naine teisest etnosest mehele „ainult ümardajaks“. Eri rahvustest ja rassidest isikute kooselu määratletakse probleemseks. Teose eesti nn tõu vitaalsusesse uskuv toon rajaneb tollal populaarsetel rassi- ehk tõuteooriate eesti variantidel, milles rahvuse „algelementi, ürgollust“ kui rahulikku põhja tüüpi mõisteti uhkuse allikana (Grünthal-Ridala [1913] 2014, 38). Vardi teose optimism „puhta“ rahvuslik-rassilise enesetaju kehtestamise võimalikkuse suhtes erineb Tuglase ja Ostra tekstide vastavast pessimismist. Aino melanhoolia tuleneb mh „kidura tõu vastupidavuse puudus[est]“ ning Midial „suguvõsa vaistudest“, vanematest, kes „nagu metselajad loomusunnil“ tegutsevad (Ostra 1923, 70; Tuglas 2009, 273, 274). Vardi rahvusidealistikust teosest erinevalt koorub „Midiast“ ja „Ainost“ eesti ajaloos ja maas juurduva kohaliku tüübi mitmetine puudulikkus, sh orjalik-alluv mentaliteet. Lähenedmise erinevuse toob esile juba peategelaste välimus. Aino välimust ei kirjelda jutustaja peaaegu üldse. Midiat kujutatakse rassistlikult: ta on „talupoeglikult kohmakas kuju“, kel on „mongoollase silmad“ ja „madal laup“ (Tuglas 2009, 274, 286, 281).

„Esimeste tuulte“ Linda aga on heledanahkne, pikkade palmikutega, sinisilmne põhja kaunitar. Lepa/Vardi märksa ideologiseeritumatest tõustereotüüpidest lähtuvas loomes kipuvadki moodustuma pinnapealsed seosed välimuse ja moraalsuse vahele (Kirss 2006, 770; vt ka Lepp 2010, 36; 1926).

Kui Ostra ja Tuglase teoste tõukäsitlus on nii tonaalsuse kui ka eesti tõu nn arengujärgu hindamise poolest sarnane, siis sootõlgenduste osas on sarnasem Vardi ja Ostra proosa, näiteks kas või suhtumises mehekujudesse. Vardi „Esimeste tuulte“ Boris (nagu Ostra Tooni ja Tuglase Felixgi), kuulub „esimeste hulka. [ . . . ] Teda tuntakse, ta kõneleb koosolekutel, miitingutel, ta nimi vilgub ajakirjades luuletuste, jutukeste all. Ta kirjutab uutest vooludest kirjanduses ja kunstis“ (Vardi 1914, 18). Erinevalt Midiast, kes lepib sama sõnaosava ihasubjekti, Felixi teenimise paratamatusega, ei piisa Lindale ega Ainole sümpaatsete mehekujude akadeemilisest edust ja kaasnevast intellektuaalsest stimulatsioonist. Nad pigem ei usu, et oma või teisest rahvusest mehega koos töötamine naistel individuaalselt või kollektiivselt edeneda aitaks: naine „ainult kiduneb ja hävitab oma loomisjõudu siin kaastöötada püüdes“ (Ostra 1923, 84). Üks tekstides pakutava muutuse kiht on ühespürgimisest märksa radikaalsem – separatism. Selle protsessi osis on naiste „täielik hinge ümberloomine, enese mina uuestisünnitamine“ (Lepp 1917). Nii kaalutakse „Ainos“ naiste alternatiivse kultuuri kasu:

Miks ei võinud õigus olla neil, kes oletasid, et praegune mehe kultuur naisele sootu võõras, et naise omapärane, vaba kultuur – õrnem, ilusam ja salapärasem oleks? [ . . . ] Kuid peab tulema aeg, kus loomistöö naist tarvitab, kus mõistus maad andma peab ennetele ja maailma tundmisele hinge kaudu, kus hävitused ja vapustused protestina maad laastavad, sest et mehe mõistus üksi järjekorralisi probleeme ei suuda lahendada. (Ostra 1923, 83–84)

Siirdkõnelise tekstikoha idee eraldi kultuurist on reageering ressursinõudlikele mõtlemisviisidele ning enesekeskele suhtumisele loodusesse, sh inimestesse *fin de siècle*'i kontekstis. „Mehe mõistusele“ ehitatud institutsioonidele vastandab Aino idealistlik-utoopilise „naise kultuuri“. Ta juurdleb, kas lääne mõtteloos naistega seostatavate „nõrkade“ isikuomaduste, nagu õrnuse, irratsionaalsuse, intuiitsuse, tundelisuse rakendamine loomisel võiks anda tulemuslikumaid lahendusi „järjekorralistele probleemidele“ (samas).

Eluhoidva „emalikkuse“ sõnumit edastab ka Vardi kujutis naishiiglasest. Mägedes küsib Boris all pisikesena näivale Jaltale ja Mustale merele vaadates nietzschelikult, kas Linda, kes on võrreldes all-linna väiksusega muutunud kõrgel hiigelsuureks, ei tahaks võtta merd oma sülle, kas ta ei taha „seda nukukeste-küla – Jaltat – lihtsa käeliigutusega laiali ajada? [ . . . ] Inimesed sääl all on paljad tolmuhebed. Meie julged, tallame neid“ (Vardi 1914, 21, 27, 29). Linda nõustub osaliselt: „Miks laiali ajada? Ma

tõstaksin pigemini selle ettevaatlikult üles“ (samas, 27), andes mõista, et naine (kui ideaal) on impulsiivsest mehest n-ö suurem oma hoolitsus-, loomis- ja tähelepanuvõime tõttu. Seda mõtet kordab Vardi (1918, 129) ka hiljem, ergutades eestlasi kirjutama tekste naistest, „kes oma suuruse säras kõiki suudaks pimestada, kelle ees kõik end tunneks väikestena“.

Nende mõttekäikude toon on vägivaldavastane ja patsifistlik. Sääraste väärtuste arendamine oli paljude tollaste (essentsialistlike) feministlike kogukondade südameasi, sh Weiningeri diskussandi Rosa Mayrederi (süd Obermayer) ning temast inspireerunud rootsi kirjaniku Elin Wägnéri jaoks (Leppänen 2008, 30–32). Nad kuuluvad nende „oletajate“ hulka, kellele Aino/jutustaja ülaltoodud pika tsitaadi alguses viitab.

### Erutuse voog

„Esimesed tuuled“ ja „Aino“ uurivad erootiliste kogemuste vastuolulist mõju naistegelaste heolule. Vardi (1914, 5) loos ei aja Lindat lisaks Tallinna igavusele Krimmi reisima mitte romantikaigatsus, vaid „kevade erootika“.<sup>17</sup> Sarnast kevadist „unustust ja lagunemist“ otsib „Põhjamaade valgete ööde“ aegu ka Aino (Ostra 1923, 161). Ent Ainost keevalisemale Lindale ei piisa nn põhjala tunnetest: tegevuse alguses tunnistab naisekuju, et „põhjamaa sinised külmad lilled ei too[nud] sooja“ (Vardi 1914, 5). Sestap igatseb ta „kiiri, mis kuumadena tungivad igasse hingekurusse, eredaid värvisid ja musti silmi, mis hukatusse ahvatlevad“ (samas). Reis läbivalt naiselikustatud Krimmi on nii siis seksuaalse agendaga. Mõlema naiskirjaniku tekstid avardavad aegruumis harjumuspäraseid seksuaalsuse kujutamise viise. See torkas negatiivselt silma kriitikuna üsna tagurlikku joont ajavale Gustav Suitsule (1915, 149–151), kes, samastades tegelased ja autori, kiidab küll Vardi debüüdi õnnestunud keelt, ent taunib tema karakterite vähest „tõsist puutumatus loomusundi“, nende seksuaalset aktiivsust, mida ta nimetab „kaotuste lodevalt võtmiseks“ (samas, 150). Teisisõnu, Suitsu häirib naisautori teose eksplitsiitne seksuaalsus.

Mõnuaistinguiks ei ole Ostra ja Vardi varastes teostes vaja (ainult) inimest, vaid mitmeid meeli hõlmavaid kujutlusi, loodusnähtusi, olukordi. Sarnaselt dekadentsikirjanduse paljude näidetega kipub iha meeldiva läitumise tingimus olema meelte aktiivne, üheaegne stimulatsioon. Jahitav küllane olemistaju, mille oluline osa on seksuaalse erutuse kogemine, sünnib Lindas näiteks lõhnadest, mida eritavad imaginaarsed kihvtiõied (ligitõmbava mehe sümbol) (samas, 17, 23). Rongiaknast vilksatavad punased, verejärvi meenutavad mooniväljad kütavad Linda kuumaks, „ta ihaldaks intiimsust“ (samas, 19). Naist mõjutavad kuukiirtes küpsenud „vänge“ aroomiga „val-

---

17 Kevadise joovastuse tähendustest Nietzsche filosoofia ning Tammsaare ja Semperi loome kontekstis vt Hinrikus ja Kirikal 2024, 117.

ged lopsakad“ õied, tumedate küpresside ja Musta mere liikuvus ja helid ning elavad värvid (samas, 23).

Tekstis on episood, kus erutuse (tipnemise) kujutamiseks kaasatakse teised tegelased. Põhisüžee sees leidub stseen, milles Linda samastub distantstilt tundmatu naise kui erootilise subjektiga, kogedes „kirgede tantsu“ kauni kaasreisija kaudu (samas, 9). Samas vagunis viibib nimelt karaiimi naine, kes on valinud välja atraktiivse mehe – „[t]a ise oskab leida teda, keda ta ihaldab“ (samas, 8). Naise lihaste mäng, „mis laseb sädemeid aimata“, ja mehele lähenemise dünaamika avaldavad Lindale muljet (samas). Õrritamise, lähenemise ja kaugenemise koreograafia peadib naise naudingu kulminatsiooni ettekujutamisega: „Nüüd, nüüd veel viimne hüpe!“ hüüatab jutustaja/Linda, kui mäng on juba üksjagu kestnud, jättes häduseks, kes lõpuhüppe teeb, kas tantsiv naine või Linda ise (samas). Patriarhaalses kontekstis, kus võimuhoidjad taastootsid uskumust, et naine on naisele (iseendale ja sookaaslastele) ohuks ja õonestajaks (vt Weininger [1903] 1925, 447), kandis tekst, milles naistegelane tunnustab otsesõnu ja kaasa haaratult teise naise füüsilist ilu, uuenduslikku potentsiaali. Samal ajal jääb see stseen ses mõttes ettevaatlikuks, et paigutub erotiseeritud lõunasse. Naise teadliku ihasööstu kujutus naise sulest Eesti kontekstis oleks mõjunud ehk liiga julgelt. Piireületava iha nihutamine „teistesse“ kohtadesse ei olnud tavaks vaid väikekultuurides. Ka kanoniseeritud dekadentsikirjanduses haagiti konkreetsetes kontekstis konventsionaalse maitse jaoks harjumatu seksuaalkäitumine võõraste kultuuride ja rahvustega.<sup>18</sup>

Ostra kasutab naise erutuse mõtestamiseks ulmasid, mis on mh inspireeritud Eesti rahvapärимusest.<sup>19</sup> Suviti Eesti rukkipoöldudel ja metsades end muruneiuks kujutledes fantaseerib Aino kohtumisest hiiglasliku metshaldjaga, samblase ja katkise ninaga elukaga (Ostra 1923, 93). Teineteise tagaajamine peadib üheaegselt tülga- ja vastupandamatu kolli embusesse langemisega: „Järsku tunneb ta end tuksuvates, painduvates, karvastes kätes. Ta karjatab, kuid tal on hää kui soojas samblas või kui uduses kuukiirtest linikus“ (samas, 94). Ebastabiilse tõmbe kujutamine viisil, mis hägustab naudingulises kulgemises osalejate piire, oli 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi alguse uuendusmeelses kirjanduses üsna levinud (Denisoff 2020, 173–174). Radikaalsed tekstid ei mõtestanud iha mitte ainult inimestevahelise sidemena, vaid ka kontaktide kaudu erotiseeritud looduskeskkonnaga. Viimane võis olla inimlikustatud nagu Aino unelmas, kus mets ilmub meesolendi kujul. Ent taimed ja isegi setted pakuvad naudingut ka iseendina: Aino otsib lohutust ja mõnu pea pistmisest niiskesse koltunud rohtu (Ostra 1923, 47). Linda saab pettumusist üle „põletavas liivas“ vedeledes, mil „[k]uumad päikese-kiired tungivad ihusse“ (Vardi 1914, 32). Vahel on initsiatiiv täieli-

18 Nt on sõnapaar *kreeka* või *prantsuse pahe* tähistanud *fin de siècle*'i kultuuris homoseksuaalsust (Hawthorne 2019, 7).

19 Rahvaloomingu rollist kirjanduse moderniseerumisel, sh nooreestlaste töödes vt Mirov 2012.

kult looduse käes: tuul puudutab, vesi voolab nahale, valgus soojendab. Kontakt aine-tega võib aset leida ka tegelaste unelmais: „Tuul rebiks riideid ja puhuks külma vett kaenlaauku ja käistesse. Oleks võigas ning erutav, kui karged veetilgad kaela ja käsi-varsi mööda niriseksid“ (Ostra 1923, 40). Neid stseene võib tõlgendada piireületava seksuaalsuse piltidena, kus osalised on pidevas muutumises ning naudingu kogemine toimub kahestest soo- ja liigimudelitest väljaspool (Denisoff 2020, 173).

Kui Aino ja Linda reageerivad peale vastuoluliste, kohati neile sümpaatsete meeste ka looduskeskkonnale ning koovad peas erootilisi fantaasiaid – tekstid avanevad nii radikaalsematele kui ka konservatiivsematele tõlgendustele –, siis Midiat (ning ka jutustajat) erutab enamjaolt mõte konkreetsest mehest. Ta kuuleb peas Felixi naeru, visualiseerib öösiti mehe „jonnakas-energilist otsaesist“ ja unistab tema sassis juustest (Tuglas 2009, 280). Üks erootilisemaid episoodide on naise jalutuskäigu lõik, mille tõlgendusel on Jaan Undusk (2009, 553) esile toonud mehe antud brauningu – Felixi ja revolutsiooni fallosliku tähise – rütmilise toksimise vastu Midia reisi ja niisket aluspesu. Stseen annab mehest otseselt johtuvalle naudingule kaalukama rolli kui Aino ja Linda erootilistes kujutelmades, kus valitseb mäng, enesekaotus, soojustunne, rütmide vaheldumine ehk lõppeks naiste füsioloogiast johtuv spetsiifiline nauding (vt Niineste 2024). Teisisõnu, „Midia“ jutustaja ei kujutle naise naudingut ilma meessuguelundi otsese või asendatud kohaloluta. Fallos organiseerib tähendust: selle külgetõmbavuse, jõu ja penetratiivse võime imetlemise kaudu saab Midia „vabaks naiseks“, kellele antakse vastutasuks kuulekuse eest õigus „surmariista siledat rauda armastades paitada ja ta elastilisi vedrusid mängeldes puutuda“ (Tuglas 2009, 284). Brauning ei puudu ka „Ainost“, ent selle ihalemise asemel haarab Aino relva järele pärast vägistamise ohvriks langemist. Ta tulistab relvast endale suhu: fallorest saab siin vägivalda, häbi, ebaõnnestumise (ja mitte revolutsiooni) sümbol. See ei külva Ostra loos mitte naudingut ja muutust, vaid surma.

## Kokkuvõte

Sophia Vardi ja Alma Ostra dekadentsi pitserit kandvad varased proosateosed tegelevad nii rahvusüleselt kui ka kohalikult tähelepanu keskmes olnud tõuteema ning sellega põimuva naisküsimumusega, sealhulgas alates 19. sajandi keskosast palju tolmu keerutanud ideega meeste ja naiste bioloogilisest erinevusest. Viimase poleemika – mis eesti kirjanduselus intensiivistus 20. sajandi esimesel kümnendil – ühe peategelase ehk uue naise kirjandusliku kuju autorid olid algselt valdavalt mehed, sh dekadentsi juurutavad nooreestlased. Nende loodud figuurides, milles segunevad eri ideed ja väljenduslikud nüansid, annab tooni mehekeskseid filosoofilisi ja loodusteaduslikke positsioone ühitav naisi tasalülitav hoiak. Marta Reichenbachi märgilisest esseest „Naine meie uuemas kirjanduses“ nähtub, et neil karakteritel oli tollaste

naiste elatud kogemustega vähe tõsiseltvõetavaid kokkupuutepunkte. Vastukaaluks ilmus alates 20. sajandi teisest kümnendist arvestataval määral tekste eesti naiste endi sulest. Siinses artiklis uurisin toonaste teoste omavahelist suhtlust, harutades lahti mõne niidi keerukast võrgustikust Vardi novelli „Esimesed tuuled“ (1914), Ostra jutustuse „Aino“ (1923) ja Tuglase novelli „Midia“ (1908) vahel.

Sarnase väljenduslaadi ja probleemiasetusega teoste koosvaatlemine lähtuvalt naisemantsipatsioonist avab värsked perspektiive: joonistusid välja nii Tuglase novelli enamjaolt binaarne ja hierarhiline sookäsitus kui ka „Midia“ ja tolle sõsartekstidega (Randvere „Ruth“, Tammsaare nn üliõpilasjutustused jt) teadlikku vestlusesse astuvate naisautorite tekstide mitmekihiline feministlik iseloom, seda enam, et naiste rolli toonase misogüünia vastustajatena pole eesti kirjandusteaduses piisavalt uuritud.

Analüüsitud teoste uued naised püüdleval nietzscheliku eneseületuse, sh intensiivsete tundekogemuste poole. Ühelt poolt näitavad tekstid, et karaktereid hoiavad eneseteostusel ning vaimse ja füüsilise ekstaasi püüdmisel tagasi soost tulenevad kitsendused. „Midia“ weiningerlik jutustaja keelab mh bioloogiale rõhudes armunud uuele naisele loova subjekti positsiooni ning sisekõnes keelab tegelane selle endale ka ise. Seevastu Vardi ja Ostra teosed ei näita naiste sisepingete kuhjumise ega sihtide nurjumise põhjusena mitte (ainult) naissoole meeste poolt omistatud, kuid universaalse bioloogilise tõena pakutud alaväärsust, vaid tegelased eesotsas jutustajaga osutavad hoopis enesekesksete meesharitlaste kombele takerduda soolistesse eelarvamustesse ning oskamatusse naistega sümmeetrilisi suhteid luua. Teiselt poolt, Ostra ja Tuglase tekstides takistab naistegelaste õitsengut ka nn tõuline puudulikkus. „Esimestes tuultes“ aga on eesti kui nn põhja tõug esitatud vaieldamatu tugevusena.

Tähelepanu äratas jutustajate positsioon. Tuglase jutustaja suuresti distantseerub naistegelasest, tema sisekriiside üle pilklikult ironiseerides, Vardi ja Ostra jutustajad on empaatilisemad, naiste olukorrast laiemalt huvituvad, unistades uutmoodi soolistatud suhetele ehitatud tulevikust. Üks kiud sellest projektist on naiselikustatud hoole tähtsustamine: Vardi ja Ostra teosed toetuvad mh tollasele essentsialistlikule emadusfeminismile (Key, Canth jt) ja patsifistlikule feminismile (Mayreder, Wägner), mis nn naiselikke omadusi (nt hoolivust, õrnust) nn mehelikest (nt jõulisusest, ratsionaalsusest) kõrgemalt väärtustas. Tekstidevaheliste sidemete avamiseks on oluline ka seksuaalagendat fookustava naisõiguse mõju. Vaadeldud teoste suhe naiste ihasse erineb: „Midia“ toimetab mehe füsioloogia keskse naudingumudeliga, Vardil ja Ostral on erutuspidid mängulisemad, vähem objektikesksed.

Siinne uurimus suutis ehk kirjeldada vaid järgmist kildu tollase ajajärgu uue naise proosast esteetilises ja poliitilises vaates. Edasi tuleks uurida nende naisautorite ja kolleegide tervikloomet, sidet rahvusluse ja rassiteooriatega. Selle kaudu saaks täpse-

malt hinnata, mil määral erinevad väärtustustad, millele 20. sajandi esimeste kümnendite eesti nais- ja meesautorid on oma teoste loomisel toetunud.

Tänan Ott Heinapuud, Mirjam Hinrikust, Hegely Klaus, Leo Luksi, Aare Pilve, Johanna Rossi, Eret Talvistet ja Rein Unduskit kaasa mõtlema. Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuuri grant „Tsiviliseeritud rahvuse teke: dekadents kui üleminek 1905–1940” (PRG1667).

---

## Allikad

Annuk, Eve. 1999. „Naisest tekstini: feministliku kirjandusanalüüsi lähtekohti.“ – *Keel ja Kirjandus* 42 (10): 694–703.

———. 2021. „Soolisustatud rahvuslus Lilli Suburgi (1841–1923) jutustuses „Liina” (1877).“ – *Mäetagused*, nr 81, 45–64. doi.org/10.7592/MT2021.81.annuk.

Annuk, Eve ja Eret Talviste, toim. 2023. *Keel ja Kirjandus* 66 (8–9). *Naiste proosa kirjandusloos*.

Berinstein-Kelly, Dorothy. 2004. „(M)Other Visions: Strategies of Resistance in Representations of Motherhood by Ellen Key and Venny Soldan-Brofeld.” – *Gender – Power – Text. Nordic Culture in the Twentieth Century*, toimetanud Helena Forsås-Scott, 77–92. Norwich: Norvik Press.

Constable, Liz, Matthew Potolsky ja Dennis Denisoff. 1999. „Introduction.” – *Perennial Decay: On the Aesthetics and Politics of Decadence*, toimetanud Liz Constable, Matthew Potolsky ja Dennis Denisoff, 1–34. Philadelphia: Pennsylvania UP. https://doi.org/10.9783/9780812292480-001.

Denisoff, Dennis. 2020. „Seeds of Discord: Decadent Sexuality and Dissipating Species.” – *Decadence. A Literary History*, toimetanud A. Murray, 167–182. Cambridge: Cambridge UP. https://doi.org/10.1017/9781108640527.

Desmarais, Jane ja Alice Condé. 2017. „Introduction.” – *Decadence and the Senses*, toimetanud Jane Desmarais ja Alice Condé, 1–14. Cambridge: Legenda. https://doi.org/10.2307/j.ctv16kkz22.6.

Grünthal-Ridala [1913] 2014. „Tõu küsimus.” – *Tõu küsimus*. Eesti mõttelugu 119, koostanud Riho Grünthal ja Hando Runnel, 38–192. Tartu: Ilmamaa.

Hallik, Terje. 2001. „Eesti naine poliitikas enne iseseisvusaega: hääleõigus ja poliitika.” – *Eesti naine sillakohtust võrdõigusslikkusele*, 21–31. Tartu: Korp! Filiae Patriae.

Haug, Toomas. 1987. „Salakorterist linnavalitsusse.” – *Vikerkaar* 2 (11): 66–69.

Hawthorne, Melanie. 2019. „Women Writing Decadence: An Introduction.” – *Volupté: Interdisciplinary Journal of Decadence Studies* 2 (1): 1–15.

Hinrikus, Mirjam. 2006. „J. Randvere „Ruth” ja Otto Weiningeri „Geschlecht und Charakter.” – *J. Randvere „Ruth” 19.–20. sajandi vahetuse kultuuris*, toimetanud Mirjam Hinrikus, 145–169. Tallinn: UTKK.

———. 2015. „Tammsaare’s Constructions of Femininity in Light of Weininger’s Concept of Sex Difference.” – *Journal of Baltic Studies* 46 (2): 171–197.

———. 2022. „Autentsuse probleemid: tõu(sik)rahvuslus, sünteesid ja „Felix Ormusson.” – *Mäng ja melanhoolia. Friedebert Tuglase „Felix Ormusson”*, toimetanud Mirjam Hinrikus ja Jaan Undusk, 267–332. Tallinn: UTKK.

Hinrikus, Mirjam ja Merlin Kirikal. 2024. „Dekadents ja elu. Nietzschelik-bergsonlik liikumise ning voolamise esteetika Tammsaare ja Semperi varases proosas.” – *Keel ja Kirjandus* 67 (1–2).

Kirjandusliku dekadentsi erinumber, toimetanud Mirjam Hinrikus ja Merlin Kirikal, 108–143. <https://doi.org/10.54013/kk794a6>.

Hinrikus, Mirjam ja Jaan Undusk. 2024. „Dekadents kui ambivalentside esteetika. Segunemised ja sünteesid.“ – *Keel ja Kirjandus. Kirjandusliku dekadentsi erinumber*, toim. M. Hinrikus ja M. Kirikal, 67 (1–2): 3–26. <https://doi.org/10.54013/kk794a1>.

Hinrikus, Rutt. 2008. „Noor-Eesti ja naised.“ – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 1–2. *Noor-Eesti kümme aastat: esteetika ja tähendus*, koostanud Marin Laak ja Sirje Olesk, 146–162. <https://doi.org/10.7592/methis.v1i1-2.465>.

———. 2011. „Eesti naine, haridus ja „naisterahva küsimus“ 20. sajandi alguses.“ – *ENÜS 100. Eesti Naisüliõpilaste Selts. Vaated ajalukku*, koostanud Tiina Kirss ja Rutt Hinrikus, 33–41. Tartu: ENÜS.

Hutchinson, Ben. 2016. *Lateness and Modern European Literature*. Oxford: Oxford UP.

Ibrus-Köstner, Lilli. 1932. „„Uudiste“ ringkonnas 1904–1905. Reaktsiooni ajastul.“ – *Punased aastad Eestis. Mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis*, toimetanud Hans Kruus, 52–59. Tartu: EKS.

Karjahärm, Toomas. 2010. „Järelsõna. Naisrevolutsionääri mälestused 1905. aastast.“ – Marta Lepp, 1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus, 316–321. Tallinn: Eesti Päevaleht.

Karro, Piret. 2022. „150 aastat Eesti feminismi.“ – *Vikerkaar* 37 (3): 57–112.

Kirikal, Merlin. 2021. „Olin lahti murdunud elule“: modernse soo ja keha kujutamine Johannes Semperi Teise maailmasõja eelses loomingus. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid / Tallinn University. Dissertations on humanities 67. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

———. 2023. „Dekadentlik kirjutus kui feministlik praktika: Alma Ostra jutustus „Aino“.“ – *Keel ja Kirjandus* 66 (8–9). *Naiste proosa kirjandusloos*, toimetanud Eve Annuk ja Eret Talviste, 873–899. <https://doi.org/10.54013/kk788a7>.

Kirss, Tiina. 2006. Ideaalsete naiste tuba ja uue naise rännakud. Tähelepanekuid naisajaloost. – *Looming* 5: 762–773.

———. 2015. „Kui Eesti naised Bebelit lugesid.“ – *Ariadne lõng* 15 (1–2): 90–103.

Kivimaa, Katrin. 2006. „Ruthi tegelaskujust *fin-de-siècle*’i kunstiideaalide taustal.“ – *J. Randvere „Ruth“ 19.–20. sajandi vahetuse kultuuris*, toimetanud Mirjam Hinrikus, 216–226. Tallinn: UTKK.

Kivimäe, Jüri. 2008. „Noor-Eesti tähendust otsides: vanu ja uusi mõtteid.“ – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 1–2. *Noor-Eesti kümme aastat: esteetika ja tähendus*, koostanud Marin Laak ja Sirje Olesk, 21–43.

Koivunen, Anu. 2003. „Emantsipatsioon.“ – *Võtmesõnad*, toimetanud Anu Koivunen ja Marianne Liljeström, 77–110. Tallinn: EKS.

Laidla, Janet. 2024. „Eesti lugu. Vasakpoolsed. Marta Lepp – revolutsioonist taarausuni.“ – *ERR arhiiv*. Saatejuht Piret Kriivan, eetris 19.10. <https://vikerraadio.err.ee/1609482989/eesti-lugu-vasakpoolsed-marta-lepp-revolutsioonist-taarausuni>.

Lappalainen, Päivi. 2003. „Seksuaalsus.“ – *Võtmesõnad*, toimetanud Anu Koivunen ja Marianne Liljeström, 207–224. Tallinn: EKS.

LeBlanc, Ronald D. 2006. „Saninism Versus Tolstoyism: The Anti-Tolstoyan Subtext in Mikhail Artybashev’s *Sanin*.“ – *Tolstoy Studies Journal*, nr 18, 16–32.

Leck, Ralph. 2012. „Anti-essentialist Feminism versus Misogynist Sexology in *fin de siècle* Vienna.“ – *Modern Intellectual History* 9 (1): 33–60. <https://doi.org/10.1017/S147924431100045>.

Lepp, Marta. 1917. „Naisküsimused. Naise vabadus.“ – *Tallinna Teataja*, 23. märts.

———. 1926. „Tänapäeva kasvatuslistest ülesannetest.“ – *Eesti Naisorganisatsioonide Liidu aastaraamat II*, toimetanud Emma Peterson ja Helmi Jansen, 41–47. Tallinn: Vaba Maa.

———. 2010. *1905. aasta romantika, järellained, lõppvaatus*. Tallinn: Eesti Päevaleht.

Leppänen, Katarina. 2008. *Elin Wägner's Alarm Clock: Ecofeminist Theory in the Interwar Era*. Plymouth: Lexington Books.

Lind, Marianne. 2018. „Dekadentlik esteetika Jaan Oksa proosaloomingus.“ Magistritöö. Juhendanud Mirjam Hinrikus. Tallinna Ülikool.

Lindsalu, Elo. 2005. „Naisena noores Eestis.“ – *Looming* 5: 728–730.

———. 2006. „Nooreestlaste naisekujusid.“ – *Noor-Eesti 100: kriitilisi ja võrdlevaid tagasisivaateid*, toimetanud Elo Lindsalu, 112–158. Tallinn: TLÜ Kirjastus.

———. 2007. „Lisandusi Eda Sepa artiklile „Tuglase „Midia“ ja eesti tegelikud naisrevolutsionärid“.“ – *Ariadne Lõng* 7 (1–2): 139–141.

Lyytikäinen, Pirjo, Riikka Rossi, Viola Parente-Čapková ja Mirjam Hinrikus. 2020. „Decadence in Nordic literature: An overview.“ – *Nordic Literature of Decadence*, toimetanud Pirjo Lyytikäinen, Riikka Rossi, Viola Parente-Čapková ja Mirjam Hinrikus, 3–37. New York; London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429025525-1>.

Martna, Mihkel. (1900) 2014. „Naisterahva küsimus.“ – *Oma kodu*, koostanud Hando Runnel, 88–113. Tartu: Ilmamaa.

Mihkelson, Friedebert. 1908. „Midia.“ – *Kahekesi: Nowellid*, 101–133. Tartu: Noor-Eesti.

Mikkola, Mari. 2020. „Gender Essentialism and Anti-Essentialism.“ – *Routledge Companion to Feminist Philosophy*, toimetanud Ann Garry, Serene J. Khader ja Alison Stone, 168–179. New York; London: Routledge.

Mirov, Ruth. 2002. „Järelsõna raamatule: Hella Wuolijoki „Sõja laul“. Hella Wuolijoe kokkupuuted rahvaluulega ja regivärsiline poeem „Sõja laul“.“ – *Sõnast sõnasse*, 17–42. Tallinn–Tartu: EKM, EKS.

———. 2012. „Nooreestlastest ja rahvaluulest.“ – *Mäetagused*, nr 51, 21–48. <https://doi.org/10.7592/MT2012.51.mirov>

M. J. 1909a. „Kirjandusest. „Karskuse Sõbra“ kirjanduseõhtu 15. veebr.“ – *Postimees*, 19. veebruar.

———. 1909b. „Kirjandusest. „Karskuse Sõbra“ kirjanduseõhtu 15. veebr. 2.“ – *Postimees*, 20. veebruar.

Niineste, Rita. 2024. *A Pleasure of One's Own: On the Intersubjectivity of Sexual Experiences*. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid / Tallinn University. Dissertations on humanities 92. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Oks, Jaan. 2004. *Orjapojad. Artiklid, esseed, kirjad*. Koostanud Hando Runnel. Tartu: Ilmamaa.

Ostra, Alma. 1923. *Aino*. Tallinn: Varrak.

Ostra-Oinas, Alma. 1924. „Abieluseadus.“ – *Eesti naisorganisatsioonide liidu aastaraamat I*, toimetanud Helmi Jansen ja Aino Ostra-Oinas, 93–104. Tallinn: Vaba Maa.

———. 1939. „Murdeaeg 1904–1905.“ – *Minni Kurs-Olesk*, 26–28. Tallinn: Akadeemiliste Naiste Ühing.

Rei, August. 1961. *Mälestusi tormiselt teelt*. Stockholm: Vaba Eesti.

Reichenbach, Marta. 1913. „Naine meie uuemas kirjanduses.“ – *Oma Maa*, nr 3, 1–51, Tartu: Eesti Kirjastuse-Ühisus Postimees.

Reisik, Marie. 1926. „Naisliikumine Eestis.“ – *Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur*. Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused 19, 936–940. Tartu: Haridusministeeriumi Kirjastus.

- Ross, Johanna. 2023. „Moodne daam 1910. aastate naiskirjanduses.“ – *Keel ja Kirjandus* 66 (8–9). *Naiste proosa kirjandusloos*, toimetanud Eve Annuk ja Eret Talviste, 775–803. <https://doi.org/10.54013/kk788a3>.
- Sepp, Eda. 2005/2006. „Tuglase „Midia” ja eesti tegelikult naisrevolutsionäärid.“ – *Ariadne Lõng* 6 (1–2): 109–120.
- Sillaots, Marta. (1910) 2012. „Individualism lastekasvatustes.“ – *Kirg ja kavalus*, koostanud Hando Runnel, 13–33. Tartu: Ilmamaa.
- Suits, Gustav. 1915. „Meie kõige uuemast naiskirjandusest.“ – *Vaba Sõna* 2 (5): 144–152.
- Tuglas, Friedebert. 1926. „Eesti uue ilukirjandus.“ – *Eesti. Maa. Rahvas. Kultuur*. Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused 19, 1025–1038. Tartu: Haridusministeeriumi Kirjastus.
- . 1986. *Valik kirju*. Loomingu Raamatukogu 1–2, koostanud August Eelmäe.
- . 2009. „Midia.“ – Friedebert Tuglas, *Valik proosat*, koostanud Jaan Undusk, 272–287. Tallinn: Avita.
- Undusk, Jaan. 1988. „Nende ja meie Austria.“ – *Keel ja Kirjandus* 31 (6): 374–379.
- . 2009. „Midia.“ – Friedebert Tuglas. *Valik proosat*, koostanud Jaan Undusk, 552–559. Tallinn: Avita.
- Vakker, Triin. 2012. „Rahvusliku religiooni konstrueerimise katsed 1920.–1930. aastate Eestis – taara usk.“ – *Mäetagused*, nr 50, 175–198. <https://doi.org/10.7592/MT2012.50.vakker>.
- Vardi, Sophia. 1914. *Esimesed tuuled*. Tartu: Noor-Eesti.
- . 1918. „Ruth ja ideaalne Eesti naisterahvas. Mõttevahetused.“ – *Kümme aastat. Noor-Eesti 1905–1915*, 125–129. Tartu: Noor-Eesti.
- Viljamaa, Piret ja Rita Hillermaa. 2010. *Naised Eesti parlamendis 1917–1940, 1992–2019*. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu.
- Vilms, Jüri. 1909. „Toimetusele tulnud kirjad.“ – *Postimees*, 28. veebruar.
- Väljataga, Ainiki. 1996. „Eesti naised, moraal ja rahvuslus. Pildikesi sajandi algusest.“ – *Vikerkaar* 39 (11–12): 95–102.
- Weininger, Otto. (1903) 1925. *Geschlecht und Charakter. Eine Prinzipielle Untersuchung*. Wien, Leipzig: Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung.
- Witt-Brattström, Ebba. 2004. „Introduction.“ – *The New Woman and the Aesthetic Opening. Unlocking Gender in Twentieth Century Texts*, toimetanud Ebba Witt-Brattström, 1–14. Huddinge: Södertörns högskola.

---

**Merlin Kirikal** – PhD, Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjandusinstituudi vanemteadur, projekti „Tsiliseeritud rahvuse teke: dekadents kui üleminek 1905–1940“ põhitäitja. Uurimisteedad: Sophia Vardi (1883–1940), Alma Ostra (1886–1960), Johannes Semperi (1892–1970) ja Aino Kallase (1878–1956) looming; Eesti modernse kirjanduskultuuri genealoogia; kirjandusliku dekadentsi, modernismi ja naisliikumiste seosed; Friedrich Nietzsche ja Henri Bergsoni mõju Eesti kirjandusele 20. sajandi esimesel poolel; feminism, soo- ja kvääriuurimus.

E-post: merlinkirikal[at]gmail.com

## The Woman Question and Patterns of Decadence in Sophia Vardi's Short Story "First Winds" (1914) and Alma Ostra's Novella "Aino" (1923)

Merlin Kirikal

**Keywords:** feminism, literary decadence, sexuality, intertextuality, women's literature, misogyny

This article explores how two early 20th-century Estonian women writers—Marta Lepp (pseud. Sophia Vardi) and Alma Ostra—responded to and reshaped prevailing ideas about femininity, creativity, sexuality and social change, respectively in the short story "Esimesed tuuled" ("First Winds", 1914) and the novella "Aino" (started in 1914, published in 1923). These texts are examined in relation to the eminent local writer Friedebert Tuglas's 1908 short story "Midia", a characteristic example of male-authored Estonian Decadence. Besides employing distinctly Decadent tropes and techniques, these three texts share another common feature: a self-conscious, highly analytical New Woman protagonist. Through close reading, the article shows how Vardi's and Ostra's prose works engaged with the literary tradition represented by Tuglas while also developing a distinctly feminist aesthetic tied to early modern Estonian debates about gender and the New Woman.

The article situates these works within *fin-de-siècle* literary Decadence and the Young Estonia (Noor-Eesti, 1905–1915) movement, which encouraged literary experimentation, including the introduction of modern themes. However, despite some rhetorical support for women's emancipation among male intellectuals, women's roles in literature remained constrained by patriarchal and biological determinism. Tuglas's "Midia", for instance, features a revolutionary female protagonist whose attempt to transcend her "female nature" through male-coded ideals ultimately ends in an essentialist solution. Drawing heavily on Otto Weininger's philosophy, this story presents the feminine "core" as biologically and intellectually inferior to the masculine "essence". Midia's experiences are mostly filtered through a misogynistic lens, and her symbolic association with chaos, weakness and degeneracy reveals the limitations of male-authored visions of female empowerment.

In contrast, "Esimesed tuuled" and "Aino" can be interpreted as feminist interventions into this discourse. Both texts explore the ambitions of New Women who seek education, independence and erotic fulfilment. While the protagonists of Vardi's and Ostra's stories struggle against societal expectations and internalised inferiority, their journeys are rather treated with empathy and complexity. These women figures are not condemned for their aspirations but are instead portrayed as figures navigating a shifting cultural landscape that both excites and alienates them.

The narrative strategies in these stories are important to their feminist reorientation. Tuglas's narrator is often ironic and distanced, reinforcing the protagonist's alienation. The narrators of "Aino" and "Esimesed tuuled" are closely aligned with the inner lives of their heroines, offering a more versatile insight into their emotional and intellectual development. This narrative empathy facilitates a more serious treatment of women's experiences and creates space for self-realisation, emotional intensity and even political critique. For example, the protagonists reflect on their disillusionment with male-dominated revolutionary ideals and envision a future shaped by values often associated with femininity, such as tenderness, intuition and emotional intelligence.

Erotic desire also plays a key role in all three texts, but with significant differences. In “Midia”, female desire is shaped by submission to male power, symbolized by a pistol that represents masculine control. In “Esimesed tuuled” and “Aino”, by contrast, erotic experiences are tied to positivised nature, sensory impressions and imagination. Vardi’s protagonist Linda is inspired by the erotic energy of spring and the exotic allure of Crimea, where she identifies erotically with a Karaim woman—an indirect expression of same-sex desire, placed in a safe, “othered” cultural context. Ostra’s Aino experiences erotic dreams rooted in Estonian folklore, where mythical creatures and natural landscapes become mediums of pleasure and transformation. These depictions challenge heteronormative and male-centric views of female sexuality, embracing ambiguity, multiplicity and fantasy.

Racial and national identity also intersect with these gendered concerns. While Tuglas and Ostra both show a degree of pessimism toward the “Estonian type”, often linking it with weakness or degeneration, Vardi’s story affirms racial-national vitality through the figure of Linda, portrayed as a fair-haired, blue-eyed ideal. However, this affirmation carries its own complications, as it can slide into racial purity discourse. Still, both Ostra and Vardi share a broader critique of male-dominated intellectualism and express hope in the potential of a distinctly feminine cultural ethos.

The study ultimately argues that Vardi’s and Ostra’s texts mark a shift in Estonian literary culture. By (partly) rejecting biologically deterministic and patriarchal portrayals of women, they offered new, more empowering models of womanhood that embraced emotional complexity, erotic agency and feminist introspection.

**Merlin Kirikal** (PhD) is a Senior Researcher at the Under and Tuglas Literature Institute of the Estonian Academy of Sciences. She is a member of the research project *Emergence of a Civilised Nation: Decadence and Transitionality in 1905–1940* (Estonian Research Council, PRG1667). Main topics: the oeuvre of Sophia Vardi (Marta Lepp, 1883–1940), Alma Ostra (1886–1960), Johannes Semper (1892–1970) and Aino Kallas (1878–1956); the genealogy of Estonian modern literary culture; literary Decadence and Modernism; nationalism and the women’s movement; the impact of Friedrich Nietzsche and Henri Bergson on Estonian literature during the first half of the 20th century; feminism, gender and queer studies.

E-mail: merlinkirikal[at]gmail.com